

POJĘCIE ETOSU I JEGO ISTOTNE ELEMENTY – IMPLIKACJE DLA PIELEŃNIARSTWA
THE CONCEPT OF ETHOS AND ITS IMPORTANT ELEMENTS
- IMPLICATIONS FOR NURSING

KRYSZYNA SZPAK-LIPIŃSKA¹, EMILIA LIPIŃSKA²

¹ WYDZIAŁ NAUK MEDYCZNYCH, WYŻSZA SZKOŁA NAUK SPOŁECZNYCH Z SIEDZIBĄ W LUBLINIE,
UL. ZAMOJSKA 47, 20-102 LUBLIN

² DOKTORANTKA, WYDZIAŁ PEDAGOGIKI I PSYCHOLOGII UMCS, UL. NARUTOWICZA 12, 20-004 LUBLIN

Streszczenie

Współczesny świat społeczny jest rzeczywistością złożoną. Jednym ze sposobów jej poznawania jest badanie i analizowanie etosu poszczególnych grup społecznych. Intelektualne zainteresowanie pojęciem etosu może być związane m.in. z problemami społecznymi charakterystycznymi dla współczesnych wysoko rozwiniętych społeczeństw.

W pojęciu etosu mieszczą się treści opisowe, wartościujące i normatywne. Istnieje ścisły związek pomiędzy etosem a etyką zawodową. Jedną ze znaczących ról człowieka, determinujących jego sposób życia, jest rola zawodowa, poprzez którą spełnia funkcje społeczne odnoszące się do oczekiwań społecznych. Praca zawodowa jest jednym z czynników kształtujących etos człowieka.

Możliwość dokonywania badań różnych aspektów życia społecznego za pomocą analizy treści pojęcia etosu uzasadnia zainteresowanie tym zagadnieniem. Wymaga ono jednak szczegółowego określenia, zwłaszcza że nie ma jednolitej definicji tego pojęcia. Rozpoczynając pracę nad określonymi etosami, większość badaczy, aby uniknąć nieporozumień i niejasności, proponuje własne definicje pojęcia etosu. Odwołując się do teoretycznych rozważań M. Ossowskiej, T. Szawieła, S. Witka, J. Mariańskiego, W. L. Sokołowskiego, autorki przedstawiają koncepcję etosu w ujęciu socjologicznym oraz jego elementy konstytutywne.

Słowa kluczowe: etos, etos pielęgniarek, moralność, wartości, normy i system normatywny, styl życia, pielęgniarstwo.

Abstract

The modern social world is a complex reality. One of the ways to learn about it is to study and analyze the ethos of individual social groups. Intellectual interest in the concept of ethos may be related to, among others with social problems specific to modern highly developed societies.

The concept of ethos includes descriptive, evaluative and normative content. There is a close relationship between ethos and professional ethics. One of the significant roles of man determining his way of life is the professional role by which he fulfills social functions related to social expectations. Professional work is one of the factors shaping human ethos.

The possibility of researching various aspects of social life by analyzing the content of the ethos concept justifies interest in this issue. However, it requires a detailed definition, especially since there is no uniform term of the concept. When starting work on specific ethos, most researchers propose their own definitions of the ethos concept to avoid misunderstandings and ambiguities. Referring to the theoretical considerations of M. Ossowska, T. Szawiel, S. Witek, J. Mariański, W. L. Sokołowski, the authors present the concept of ethos in terms of sociology and its constitutive elements.

Keywords: ethos, nurses' ethos, morality, values, norms and normative system, lifestyle, nursing.

WPROWADZENIE

Pojęcie etosu było jednym z podstawowych i konstytutywnych elementów antycznej etyki. Pojawiło się w starożytnej Grecji i wiązało się z Arystotelesem, który posługiwał się pojęciem „ethosu”, analizując zalety dianoetyczne, czyli intelektualne i zalety etyczne, czyli moralne. Arystoteles stwierdzał, że zalety etyczne nabywa się dzięki przyzwyczajeniu, ale tylko dlatego, że natura ludzka posiada taką zdolność. Równocześnie uważał, że nie każde „przyzwyczajenie” lub „zwyczaj” jest zaletą etyczną: przez wykonywanie bowiem tych czynności, które pociągają za sobą stosunki rodzące zobowiązania wobec ludzi, stają się jedni z nas sprawiedliwi, drudzy zaś niesprawiedliwi; zależnie zaś od tego, czy przywyknijemy do strachu, czy też do odwagi w obliczu niebezpieczeństwa, stajemy się bądź ludźmi mężnymi, bądź tchórzami” (Arystoteles, 1982: s. 104).

W rozumieniu Arystotelesa etos jest wytworem społecznym, a nie naturalnym, przypisanym nie tylko grupie, ale też indywidualum, jednostkom i łączy się z pojęciem cnoty. W społeczności greckiej polis funkcjonowały cnota i etos i oceniane były pozytywnie. W ujęciu Arystotelesa etos jest pojęciem statycznym.

Pojęcie etosu, jako pierwszy w socjologii, upowszechnił M. Weber w eseju „Etyka protestancka a duch kapitalizmu”. W swoim dziele rozważał proces powstawania jakiegoś „nastawienia ekonomicznego”, „etosu”, jakiejś formy gospodarki w zależności od określonych treści religijnych; ukazał to na przykładzie związku między współczesnym etosem gospodarczym a racjonalną etyką ascetycznego protestantyzmu. Używał zamiennej pojęcia „etos współczesnego gospodarowania” z takimi określeniami jak „duch kapitalizmu”, czy „etyka społeczna kapitalistycznej kultury”. Każde jednak z tych pojęć jest przez Webera tak samo rozumiane i odnosi się do pewnego konkretnego sposobu życia i myślenia charakterystycznego dla całych grup społecznych (Weber, 1994: s. 14) Weber, posługując się pojęciem etosu, ukazał dynamikę przemiany społecznej. Opisał proces wykształcenia się z motywacji religijnej (protestanckiej doktryny predestynacji) sposobu życia jednostki i całej społeczności, który w efekcie przyczynił się do powstania kapitalizmu.

Od końca lat siedemdziesiątych XX wieku pojęcie etosu w socjologii występuje stosunkowo często. Rozpatrywane jest w dwóch perspektywach teoretycznych – jednej, określanej mianem perspektywy arystotelesowskiej i drugiej, perspektywy weberowskiej. W badaniach etosu w perspektywie arystotelesowskiej akcent kładzie się na to, co już jest, a zatem na to, co zostanie, na pewien trwały, zakorzeniony sposób życia. W tej statycznej perspektywie pojawia się problem adaptacji dotychczasowego etosu do nowych okoliczności, nowych czasów, nowej rzeczywistości społecznej.

Perspektywa weberowska koncentruje się na kształtowaniu się grupy etosowej wokół pewnego zespołu wartości i przekłada te wartości na zachowania społeczne. Tak więc perspektywa weberowska, to perspektywa dynamiki i zmiany społecznej, której rezultatem jest coś jakościowo nowego i obcego w stosunku do tego, co zastane (Szawiel, 1991: s. 115–116).

W literaturze socjologicznej spotykamy wiele definicji etosu. Przedstawimy tu najważniejsze pojęcia wiodące i konstytutywne zawarte w tych definicjach, które są wyznacznikami etosu. Rozważania nad pojęciem „etos” rozpocznę od definicji proponowanych przez słowniki: etyczny, katolickiej nauki społecznej, socjologiczny, języka polskiego i etnologiczny oraz encyklopedie.

TEORETYCZNE DEFINICJE ETOSU

Słownik etyczny definiuje etos następująco: Ethos „(gr. Ethos – obyczaj) to styl, sposób życia, postawa danej grupy społecznej wyróżniona pod kątem całokształtu wyznawanych i realizowanych w praktyce wartości, szczególnie moralnych i obyczajowych” (Słownik etyczny, 1990: s. 66).

W Słowniku katolickiej nauki społecznej o ethosie czytamy: „W literaturze socjologicznej oznacza statystycznie dominujący w danej grupie społecznej sposób odczuwania i postępowania. Zawiera elementy natury moralnej jak i pozamoralnej. Często utożsamiany jest ze stylem życia. Ethos jest wyznaczany przez przyjętą w grupie hierarchię wartości, sam jednak jest pojęciem aksjologicznie neutralnym, gdyż służy do opisu obserwowanych zachowań zbiorowości i nie należy go mylić z istniejącymi w grupie idealnymi wzorcami zachowań. Inaczej mówiąc, ethos pokazuje, jak członkowie grupy ożywionej określoną hierarchią wartości zachowują się w praktyce (Tarczyński, 1993: s. 48).

Słownik socjologiczny definiuje etos jako „1. Ogół społecznie uznanych i przyswojonych w danej grupie społecznej norm obyczajowo – moralnych wyznaczających zachowania jej członków; charakterystyczny dla danej grupy społecznej styl życia odróżniający ją od innych grup. 2. „Duch” jakiejś kultury, jednoczący jej przedstawicieli wokół podstawowych wartości akceptowanych przez większość grupy. 3. Wzór typowych dla większości członków danej grupy procesów i zachowań emocjonalnych” (Olechnicki, Załęcki, 1997: s. 57).

W Słowniku etnologicznym znajdujemy następujące określenie etosu: „etos, ethos w naukach o kulturze upowszechnił się głównie w znaczeniu:

1. charakterystycznego dla danej grupy społecznej zespołu reguł obyczajowo-moralnych lub/i faktycznie obowiązującego w danej grupie społecznej typu moralności;
2. całościowego wzoru kultury danej społeczności lub stylu życia obowiązującego w danej grupie społecznej;
3. zespołu pewnych charakterystycznych dla danej grupy społecznej zachowań różnego rodzaju;
4. ogólnej orientacji określonej kultury (tzw. „duch kultury”)” (Słownik etnologiczny, 1987: s. 111).

M. Ossowska po raz pierwszy sformułowała definicję etosu w pracy o etosie rycerskim w następujący sposób: „Ethos zaś to styl życia jakiejś społeczności, ogólna – jak proponują niektórzy – orientacja jakiejś kultury, przyjęta przez nią hierarchia wartości,

bądź formułowana *explicite*, bądź dająca się wyczytać z ludzkich zachowań” W innej pracy pisała, że etos to „jakiś zespół zachowań charakteryzujących jakąś grupę, a wyznaczonych przez przyjętą w nich hierarchię wartości, przy czym wierzy się na ogół, że w tych wartościach da się odszukać jakąś dominantę, jakiś pion główny, z którego dadzą się wyprowadzić wartości pochodne” (Ossowska, 1973: s. 7; 1986: s. 256).

Zdaniem M. Ossowskiej pojęcie etosu stosuje się do grup społecznych, a nie do indywidualów, a jego zakres wychodzi poza wartości, którymi zajmuje się etyka (Tarczyński, 1988: s. 102 – 107).

Bliski stanowisku Ossowskiej jest A. Podgórecki, dla którego *ethos* jest kategorią mającą zastosowanie tylko i wyłącznie do grup społecznych. Podgórecki wyróżnia trzy rodzaje *ethosów*: modelowy, normatywny i instrumentalny - fasadowy. Tylko pierwszy z nich odpowiada rozumieniu Ossowskiej (tj. *ethos* jako rzeczywiste zachowanie dominujące w grupie) (Podgórecki, 1978: s. 9 – 16).

J. Goćkowski i L. Hołowiecka charakteryzują *ethos* jako „generalną orientację aksjonormatywną” zbiorowości. W tak rozumianym *ethosie* zawierają się wartości, cele, potrzeby, dążenia, reguły i normy akceptowane, obserwowane i respektowane przez grupę. Zdaniem tych socjologów, owa generalna orientacja aksjonormatywna „stanowi połączenie koncepcji stylu życia zbiorowości i sposobu praktykowania tego stylu życia” (Goćkowski, Hołowiecka, 1981: s. 157 – 181).

Według T. Szawiela, istotne w opisywaniu społecznej świadomości i społecznym działaniu, jest rozróżnienie pojęcia etosu i pojęcia stylu życia. Styl życia to „specyficzny zespół codziennych zachowań członków owej zbiorowości, stanowiący manifestację ich położenia społecznego, a dzięki temu umożliwiający ich społeczną identyfikację” (Siciński, 1978: s. 13 – 14). Uważa on, że realizowanie przez członków zbiorowości określonego stylu życia nie musi być do końca dla nich świadome, natomiast zasady *ethosu* są w dużym stopniu uświadamiane przez członków grupy *ethosowej*. Pozwalają one na społeczną samoidentyfikację, funkcjonują jako kryterium odróżniania siebie od innych, określając zarazem powody takiej, a nie innej identyfikacji. Szawiel uważa także, że *ethos* jest wartością autoteliczną dla grupy, którą charakteryzuje i którą w społeczeństwie odróżnia. Styl życia natomiast wartością być nie musi, a jeżeli jest, to raczej wartością instrumentalną. Według niego „na *ethos* w ujęciu typowo - idealnym, składałby się zatem pewien zhierarchizowany zespół wartości oraz, co najważniejsze, ich określona przekładnia na zachowania społeczne. Przekładnia ta, jej taki a nie inny charakter, konstytuuje *ethos*. *Ethos* oznacza zatem zaangażowanie w określone wzory zachowań społecznych. Wartości przejawiają się w owych wzorcach, kształtując w ten sposób życie codzienne” (Szawiel, 1982: s. 171).

Według W. Wesołowskiego *ethos*, to typowe dla jakiejś zbiorowości wzory i normy zachowań. *Ethosy*, to normy i wytwarzane przez nie realne zachowania podejmowane w ramach danej zbiorowości jako „najlepsze”, a nawet „obowiązkowe”. Proces formowania się *ethosu* jest długotrwały, często wielopokoleniowy; nie zawsze jednak dochodzi do pełnej krystalizacji *ethosu* (Wesołowski, 1995: s. 303).

H. Juros uważa, że pojęcie etyczne ethosu posiada dwa podstawowe znaczenia. „Po pierwsze, oznacza poprawność moralną faktycznego zachowania, ocenianą z punktu widzenia osobistych zapatrywań i przekonań moralnych tychże ludzi, tj. w świetle reguł istniejących w ich świadomości i subiektywnie uznanych (...). W tak pojętym etosie podkreśla się przede wszystkim subiektywność i osobistość zapatrywań i przekonań. W odniesieniu jednak do poszczególnego człowieka etos może oznaczać poprawność moralnego zachowania w określonym środowisku i wartościowanie z punktu widzenia wiążących reguł, niezależnie od osobistych przekonań, obiektywnie (...). Po wtóre, przez etos rozumie się faktyczne uznanie i praktykowanie powinności moralnej, a więc poprawność moralną faktycznego zachowania się ludzi w świetle norm obiektywnie obowiązujących. Elementami tak rozumianego etosu są moralne zasady w swej historycznej konkretyzacji, moralne przekonania, postawy i sposoby zachowań, styl życia” (Juros, 1985: s. 160).

W rozumieniu S. Witka ethos to „styl życia grupy społecznej jako system obyczajów wyznaczających niedeterministyczne postępowanie jednostek. Można to rozumieć także jako priorytet jakiejś wartości, który określa specyficzny charakter usposobienia moralnego w jakimś narodzie, w jakimś stanie itp.[...]. Chodzi o sposoby działania i cele, jakie w określonej grupie społecznej, a więc i w narodzie, faktycznie wyznaczają postępowanie jednostek, albo przynajmniej wskazują ogólny kierunek ich rozwoju. Takie znaczenie miało pierwotnie łacińskie słowo *mos*, czy greckie słowo *ethos*. Gdy Grek się wyrażał o kimś *en ethei est tini* - znaczyło to, że ktoś miał w zwyczaju coś czynić, coś było dla niego znamienne” (Witek, 1987: s. 39).

Według J. Mariańskiego, z socjologicznego punktu widzenia, pojęcie etosu odnosi się do grup społecznych, nawet jeżeli z punktu widzenia pedagogicznego czy teologicznego można je odnieść do jednostek. W ujęciu opisowym ma ono wymiary nienormatywne, chociaż mające źródło w jakiejś hierarchii wartości i jest odnoszone do zachowań rzeczywistych a nie modelowych (idealnych). Swoim zakresem obejmuje to, co jest cennie w ogóle, jak i to, co jest cennie moralnie (Mariański, 1994: s. 68).

Podobnie jak większość terminów w naukach o społeczeństwie, termin „ethos” jest używany nieprecyzyjnie, w sposób zbliżony do wżywania wszelkich nazw ogólnych w języku potocznym. Ten sposób posługiwania się tym terminem powoduje, że każda z prób definiowania go zwraca uwagę na pewien tylko aspekt, szczególnie interesujący z jednostkowego punktu widzenia, że za różnymi definicjami (czyli za różnymi sposobami przedstawiania i wyjaśniania znaczenia) kryją się różne przedmioty” (Sokołowski, 1979: s. 332). Używanie terminu „etos” wynika z potrzeby nazywania i opisanie tej części rzeczywistości społecznej, która dotychczas nie była nazywana wprost i nie była badana bezpośrednio. Zainteresowaniu etosem sprzyja wzrastające przekonanie o względności norm moralnych i zmniejszeniu ich wpływu na kształtowanie przyjętej w społeczeństwie hierarchii wartości.

Problematyka etosu jest nadal bardzo ważną kwestią. Nawet jeśli pojęcie etosu stosowane jest coraz rzadziej, nie to oznacza to, że etos nie istnieje. W badaniach nad etosem współczesnego nauczyciela, J. Pękala uzyskała interesujące wyniki dotyczące ter-

minu „etos” w świadomości społecznej. Badania te ukazały, że pojęcie etos jest znanym, a nawet powszechnie znanym terminem (93-100% respondentów zależnie od roli i płci znało to pojęcie). Większość respondentów (83%) niezależnie od pełnionych ról, ich wieku i reprezentowanej placówki, stwierdziła, że etos jest dla nich bardzo ważny lub ważny (J. Pękała, 2015: s. 99-118).

ELEMENTY KONSTITUTYWNE ETOSU: MORALNOŚĆ, WARTOŚCI, NORMY I SYSTEM NORMATYWNY

W przedstawionych definicjach etosu dają się zauważyć jego elementy konstytutywne, do których wielu badaczy zalicza moralność. Moralność może być ujmowana w aspekcie filozoficznym bądź socjologicznym. J. Herbut utożsamia nawet moralność z ethosem, mówiąc: „(...) nazwa, oznaczająca zbiorczo faktyczną postać moralności oraz zespół obyczajów określonej grupy społecznej, przejawiający się w stylu życia członków w danych warunkach dziejowych różni się od norm moralnych jedynie deklarowanych jako obowiązujące i od zwyczajów np. towarzyskich, obchodzenia świąt” (Herbut, 1997: s. 58). Podkreśla, że oceny i normy moralne mogą być jedynie deklarowane lub przyjęte za swoje i zinternalizowane.

Na moralny charakter etosu wskazuje S. Witek: „(...) to konkretna postać moralności stanowiąca system obyczajów określonej grupy społecznej, wyrażający się w stylu życia. Jest realizacją przyjętego konwencjonalnie układu norm moralnych oraz próbą interpretacji moralnego prawa naturalnego...” (Witek, 1983: kol. 1195). Rozróżnia on normy moralne obowiązujące człowieka w sumieniu i normy moralne występujące w etosie. Podkreśla społeczny charakter etosu i łączy go z obyczajowością.

Elementy moralności zawierają również definicje etnologiczne etosu, w których równocześnie podkreśla się rolę kultury i obyczaju (Robotycki, 1998: s. 93). J. Grad w swojej definicji mówi o etosie jako o charakterystycznym dla grupy typie moralności (Grad, 1987: s. 111). W rozważaniach tych jednak moralność nie jest nigdy kategorią najważniejszą, bowiem zawsze definiowana jest poprzez funkcje etosu w kulturze.

Nie wszyscy jednakowo wskazują na związek etosu z moralnością. Definicje socjologiczne M. Ossowskiej i T. Szawiela nie zawierają elementu moralności jako konstytutywnego składnika etosu (Ossowska, 1998: s. 202). M. Ossowska w swojej pracy o etosie rycerskim wprowadziła teoretyczne pojęcie etosu, widząc, że nadużywane będzie pojęcie moralności. Etos rycerski, a nie moralność, był charakterystyczny dla różnych epok i widocznie pozwalał odróżnić tę grupę od innych.

L. Sokołowski, analizując pojęcie etosu, stwierdza: „Wydaje się że elementem istotnie różniącym pojęcia „ethos” i „moralność” jest świadomość, która wyborem wartości moralnych może wpływać na zachowanie jednostki. Zwrot: „zachowanie zgodne z ethosem” sugeruje raczej zachowanie mimowolne, niekontrolowane przez jednostkę, podczas gdy określenie „zachowanie moralne” implikuje dokonanie wyboru (...). Innym kryterium odróżnienia etosu od moralności jest odrębny sposób istnienia desygnatów

tych pojęć: ethos istnieje w społeczeństwie zawsze i rzeczywiście, natomiast moralność – to idealny sposób zachowania, który może być zrealizowany, lecz nie musi, gdyż w imię aktualnych celów wyznaczanych przez ethos pewnych grup może być wypaczony. Różnica ta ulega zatarciu przy modelowym przedstawianiu etosu i realizowanych zachowań moralnych” [Sokołowski, 1979: s. 333).

Wskazuje się na niebezpieczeństwa wynikające z utożsamiania etosu z moralnością. Utożsamianie etosu z moralnością jest daleko idącym uproszczeniem. Moralność może być i najczęściej jest składnikiem etosu. Pojęcie moralności zawarte jest w innym konstytutywnym składniku etosu – w wartościach.

W definicji etosu najpowszechniej występującym elementem konstytutywnym jest wartość i system wartości. Przez wartość rozumiemy: „Wszystko, co wiąże się z pozytywnymi emocjami, co skupia w sobie pragnienia i dążenia człowieka, co uważa się za ważne i istotne w życiu, godne pożądania, na zdobyciu, czego jednostce najbardziej zależy, albo, czego się, na co dzień poszukuje jako rzeczy cennej” (Mariański, 1989: s. 165).

W socjologii spotykamy wiele podziałów wartości. W badaniach empirycznych wielu socjologów stosowany jest często podział wartości na: ostateczne, podstawowe i codzienne. (Mariański, Zdaniewicz, 1991: s. 13-25). Wartości ostateczne obejmują wartości należące do sfery religijnej – sacrum, lub pozareligijnej – profanum. Określają one ostateczny cel dążeń poszczególnych jednostek. Wartości podstawowe są podstawą właściwego funkcjonowania państwa i społeczeństwa oraz fundamentem realizacji dobra wspólnego. Mają one wymiar społeczny, a nie indywidualny i są konieczne dla społeczeństwa szanującego podstawowe prawa i godność każdego człowieka. „Przez społeczne wartości rozumie się mniejszy lub większy wachlarz wartości uświadamianych i akceptowanych przez wszystkich lub przynajmniej przez większość członków społeczności, w oparciu o które dochodzą oni do consensusu (kompromisu), dialogu oraz podejmują pozytywną kooperację dla dobra wspólnego” (Piwowarski, 1993: s. 25).

Wartości codzienne odznaczają się dużą różnorodnością, dlatego klasyfikowanie ich sprawia trochę kłopotu. Wartości te dzielą się na wartości konkretne, związane z codzienną praktyczną działalnością człowieka oraz wartości ogólne, związane z ideami mobilizującymi ludzi do podejmowania określonych działań. Do wartości ogólnych zalicza się wartości o charakterze osobistym i społecznym. Wartości codzienne charakteryzują się znacznie większą zmiennością niż wartości ostateczne i podstawowe.

Wartości i system wartości, to element etosu występujący we wszystkich wcześniej analizowanych definicjach etosu. Na gruncie filozofii „Etos (...) charakteryzuje ona ogólną orientację danej kultury, przyjęty przez nią kierunek, wartości dające się wyczytać z ludzkich zachowań” (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych, 1983: s. 95). Wartości wiążą się najczęściej z ich hierarchizacją dokonywaną przez grupę (Witek, 1983: kol. 1195).

Wartości mogą być również odnoszone do jednostki. Taką interpretację etosu spotykamy u J. Tischnera: „Poszukiwanie właściwego etosu jest dla człowieka identyfikowane z dążeniem do autentycznego człowieczeństwa. Wrastać w swój etos to przyswajać sobie właściwą hierarchię wartości, według której można sięgać po jedno dobro, a porzucać

inne” (Tischner, 1976: s. 263). Etos jest tu wyraźnie zdefiniowany jako wartość jednostki. Brak tutaj odniesień do grupy społecznej. To odniesienie do grupy i wydźwięk społeczny etosu spotykamy dopiero w późniejszych pracach tego autora (Tischner, 1980).

Wartości rozumiane są też jako wartości kulturowe i społeczne. Z takim ich rozumieniem spotykamy się w definicjach etnologicznych i socjologicznych. Cz. Robotycki wartości określa następująco: „A więc za S. Ossowskim rozróżniam wartości odczuwane i uznawane. Pierwsze powstają dzięki emocjom, drugie są wynikiem nacisku społecznego. Inny aspekt podziału wartości podkreśla ich uroczysty lub codzienny charakter” (Robotycki, 1998: s. 93).

Definicje socjologiczne element wartości stawiają na jednym z naczelných miejsc. Dostrzegamy to w definicji M. Ossowskiej (Ossowska, 1986: s. 7) i T. Szawieła (Szawiel 1998: s. 202). Wartości są naczelnym elementem konstytuującym koncepcje bądź definicje etosu w badaniach empirycznych nad etosem (Wrońska, Mariański, 1999 s. 17-18).

Występujące w definicjach etosu pojęcie wartości ma co najmniej dwa wymiary. Niektóre z definicji i koncepcji etosu odnoszą to pojęcie do zjawisk pozytywnych. Wspomina o tym S. Witek: „Często występuje jako pozytywny wzorzec postępowania stawiany do realizacji jednostce przynależnej do określonej grupy społecznej” (Witek, 1983: kol. 1195). T. Szawiel w swojej definicji etosu pisze, że w tradycji greckiej pojęcie to łączyło się z konkretnym zespołem wartości ocenianych pozytywnie i do dziś przetrwał w nim wymiar normatywny (Szawiel, 1998: s. 202). J. Goćkowski stwierdza, że poprzez etos i jego wartości zbiorowość wyznacza sobie misję społeczną. Wartości powinny stanowić całość specyficzną i koherentną i wywodzić się z przyjętej koncepcji dobra naczelnego (Goćkowski, 1993: s. 201-225). Pozytywne postrzeganie wartości w definicji etosu zakłada, że w wartościach tych umieszczamy również moralność jako ważną cechę etosu. Poprzez badanie wartości etosowych możemy wnioskować o udziale wartości moralnych.

W analizowanych koncepcjach i definicjach etosu występuje powinnościowy element wartości. Etos wymaga od członka grupy realizacji wartości etosowych i przełożenia ich na zachowania. Na praktyczny wymiar realizacji wartości wskazuje wielu autorów, m.in. J. Goćkowski, który pisze, że etos to doktryna i praktyka zarazem (Goćkowski, 1990 s. 101).

Normy i system normatywny to dalsze ważne elementy konstytuujące etos. Występują najczęściej w powiązaniu z wartościami etosowymi i stanowią jego uzupełnienie, nawet jeśli nie występują wprost w definicjach. (por. T. Szawiel, J. Mariański, J. Goćkowski, T. Chrobak, B. Fedyszak-Radziejowska). Ten konstytutywny element etosu występuje natomiast u S. Witka, który przez etos rozumie całokształt społecznie uznawanych i przyswojonych w danej zbiorowości norm, regulujących zachowanie jej członków (Witek, 1983: kol. 1195).

Wspomina o nim również J. Herbut, wiążąc normy i system normatywny z pojęciem obyczajowości. Normy praktykowane są z uwagi na to, iż wytworzyły się nawyki zachowywania zgodnie z nimi. Odwołując się do norm obyczajowych, odnosi on je do norm moralnych i porównuje, zastanawiając się, jaki system sankcji zastosuje grupa społeczna, aby wyegzekwować stosowanie norm: „Przekraczanie norm moralnych nie zawsze

spotyka się z sankcją potępienia przez grupę społeczną, która może stosować odmienne oceny moralne albo nie zwracać uwagi na daną sprawę. Natomiast zachowywanie norm obyczajowych z zasady jest związane z odniesieniem do środowiska społecznego, które odstępstwa od tych norm przyjmuje ze zdziwieniem lub potępią” (Herbut, 1997: s. 175).

Normy i system normatywny są istotne w badaniach nad etosem. Ich przestrzeganie dowodzi żywotności i trwania grup etosowych. Istotnym problemem jest internalizacja norm społecznie pożądaných. Normy etosowe to najczęściej normy społeczne, które regulują stosunki międzyludzkie na względnie rozległym obszarze w ciągu życia kilku pokoleń. Wskazują członkom grupy społecznej, jak powinni postępować, oraz jakiego postępowania powinni się wystrzegać (Kojder, 1999: s. 336).

W ślad za normami idą zwykle sankcje za ich przestrzeganie. Siła tych sankcji i możliwość ich egzekucji świadczą o nieprzestrzeganiu wartości i norm etosowych. Wartości i normy są tu ściśle związane i mają te same wymiary. Normy w etosie powinny być pozytywnie wartościowane. Mają też charakter powinnościowy. Realizacja ich zasad w sferze behawioralnej świadczy o sile i trwaniu etosu.

Etos ma wymiar praktyczny, a nie modelowy. Relację między wartościami i normami scharakteryzował J. Mariański (Mariański, 1989: s. 168 – 171). Wartości są ideami ukierunkowującymi, a normy wskazują na leżącą u ich podstaw wartość, która nadaje im odpowiednie znaczenie. Normy aktywizują wyznawane wartości. Stosuje się je w określonym czasie i sytuacji i dlatego są relatywne. Na bazie wartości grupa etosowa wytwarza normy, których członkowie grupy powinni przestrzegać. Normy społeczne zawierają więc oczekiwania grupy w stosunku do jednostki i są postrzegane w kategoriach powinności i przymusu.

W wielu definicjach i koncepcjach socjologicznych podkreślana jest praktyka działania i wdrażania wartości i norm w życiu codziennym [Szawiel, 1998: s. 202]. Wymiar ten spotykamy również w definicjach socjologicznych S. Witka i A. Tarkowskiego: „etos może stanowić normę postępowania praktycznego, nie będąc jednak pełnym wyrazem normy moralności w sensie absolutnym” (Witek, 1983: kol. 1195), a także „ethos pokazuje, jak członkowie grupy ożywionej określoną hierarchią wartości zachowują się w praktyce” (Tarkowski, 1987 s. 39). Zachowania i działania wiążą się z aspektem żywotności etosu, która zaś świadczy o poczuciu odpowiedzialności członków grupy za trwanie norm i wartości etosowych. Nie wszyscy członkowie grupy społecznej realizują istotne cechy etosu, ale istotne jest jednak, by realizowała go zasadnicza część grupy.

ETOS A STYL ŻYCIA

Pojęcie etosu wielu autorów porównuje lub utożsamia ze stylem życia. W definiowaniu etosu do terminu styl życia odwołują się autorzy definicji filozoficznych (Witek, 1983: kol. 1195) i socjologicznych. W definicji etosu M. Ossowskiej znajdujemy stwierdzenie: „Etos zaś to styl życia jakiejś społeczności (...)” (Ossowska, 1986: s. 5-6). J. Goćkowski pisze, że „Pojęcie etosu bywa dziś pospolicie stosowane na przemian

z pojęciem stylu życia” (Goćkowski, 1990: s. 103). Natomiast A. Świącicki wyraźnie utożsamia etos ze stylem życia: „Przez etos polski będę rozumiał to, co jest oceniane i uznawane za słuszne lub niesłuszne przez członków polskiego społeczeństwa, jak również więzi społeczne, w których są przekazywane, rozpowszechnione i tworzone te oceny oraz działanie podejmowane przez poszczególne osoby i całą zbiorowość. Tak pojmowany etos bywa w skrócie określany stylem życia” (Świącicki, 1977: s. 76).

Z takim poglądem nie wszyscy autorzy zgadzają się. T. Szawiel twierdzi, że etos jest wartością autoteliczną dla grupy, natomiast styl życia taką wartością być nie musi. Styl życia jest raczej wartością instrumentalną. Autor uważa, że realizowanie przez jednostkę czy grupę społeczną określonego stylu życia nie musi być dla niej do końca świadome. Zasady etosu są w znacznej mierze uświadamiane przez członków grupy etosowej. Pozwalają one na społeczną samoidentyfikację, funkcjonują jako kryterium odróżniania siebie od innych, a także pozwalają na określenie powodów takiej a nie innej identyfikacji (Szawiel, 1982: s. 171). Styl życia jest pojęciem szerszym, można go definiować tylko przez formę nie zawsze uświadamianą, natomiast etos poprzez świadomość i zachowania. Mogą być style życia odnoszące się do grup patologicznych, a wtedy nie będą to już grupy etosowe. Obyczaj może być elementem stylu życia i nie powinno się go utożsamiać z etosem.

Istotnym elementem występującym w wielu definicjach jest podkreślenie, że etos ma charakter grupowy, a nie indywidualny. Pogląd ten spotykamy u M. Ossowskiej: „ethos stosuje się do grup, a nie do indywidualów” (Ossowska 1986: s. 5-6). Wyraźne podkreślenie grupowego charakteru etosu znajdujemy też w Małym słowniku terminów i pojęć filozoficznych: „termin odnoszący się do grup, a nie do jednostek” (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych, 1983: s. 95) oraz u A. Tarkowskiego: „Na płaszczyźnie socjologicznej ethos posiada więc dwie zasadnicze własności: 1/ przysługuje tylko grupom, nie zaś jednostkom (...)” (Tarkowski, 1997: s. 48). Inni autorzy uwzględniając fakt, że grupa społeczna składa się z członków, uważają w realizacji etosu niemniej ważną jest jednostka jako członek grupy (Goćkowski, 1990: s. 103). Spotykamy też podejścia mówiące wyłącznie o etosie w znaczeniu indywidualnym, np. u J. Tischnera (Tischner, 1976: s. 263).

Ciekawą koncepcję połączenia podejścia personalistycznego i grupowego w ujęciu etosu znajdujemy w pracy etnologa J. Bartodzieja. Ujmuje ona etos w perspektywie ładu i nieładu w życiu zbiorowym i łączy analizę aspektu genetycznego i funkcjonalnego. Oprócz badania samej grupy etosowej zaleca on badania osobowości członków grupy etosowej, co wymaga już specjalistycznej wiedzy psychologicznej (Bartodziej, 1998: s. 93).

W definicjach podkreślających grupowy charakter etosu, jego funkcją jest wzmacnianie spójności i rozwoju grupy społecznej oraz odrębności względem innych grup. A. Tarkowski pisze: „grupa społeczna może stworzyć swój etos tylko wtedy, gdy posiada przejrzystą i stabilną strukturę wewnętrzną (układ pozycji i ról), charakteryzuje się spójnością wynikającą z wyznawania określonych wartości i ideałów oraz funkcjonuje w ramach stabilnej makrostruktury społecznej, będącej bazą dla grup etosowych” (Tarkowski, 1997: s. 43).

Podkreślenie przez autorów grupowego charakteru etosu ma bardzo duże znaczenie. Umieszczenie etosu i grup etosowych w szerszej makrostrukturze społecznej pozwala poznać otoczenie, w jakim działa grupa etosowa. Umożliwia nie tylko zdefiniowanie zjawiska, ale także poszukać jego genezy, społecznych warunków trwania i zaniku. Podkreślając znaczenie grupy, trudno nie dostrzegać jednostki. Jednostki jako członkowie grupy, ich osobowość, decydują o samym fakcie realizacji wartości i norm etosowych.

KULTURA JAKO ELEMENT ETOSU

Niektóre definicje etosu zawierają w sobie element kultury. Również M. Ossowska mówiła, że jest to jakaś orientacja jakiejś kultury. Na kulturę zwracają uwagę zwłaszcza etnologowie: „etos (...) upowszechnił się w znaczeniu (...) 2/ całościowego wzoru kulturowego danej społeczności lub stylu życia obowiązującego w danej grupie społecznej (...) 4/ ogólnej orientacji określonej kultury tzw. „duch kultury” (Robotycki, 1998: s. 93). J. Grad, autor tej definicji, podkreślił rolę kultury i obyczaju w rozumieniu etosu. Szczególnie interesujące wydaje się wskazanie na „ducha kultury” jako faktu społecznego, który organizuje grupę społeczną. Kultura i jej główne orientacje są szczególnie istotnym czynnikiem w badaniu grup etosowych.

Jednym z elementów konstytutywnych etosu jest sfera behawioralna. Zachowania członków grup społecznych stanowią o ich stylu życia i o ich przynależności do grupy etosowej; to niezbędny element realizacji etosu. Poprzez system wartości i norm jednostka może dostosować swoje działania i zachowania do oczekiwań grupy. Realizując zaś wartości i normy etosu ma ograniczoną przestrzeń działania i zachowania. Spośród autorów zajmujących się działaniami i zachowaniami społecznymi M. Weber i T. Parsons przedstawili najbardziej adekwatne, wzajemnie uzupełniające się koncepcje mogące służyć wyjaśnieniu działań i zachowań etosowych (Bauman, 1999: s. 158–164).

M. Weber podkreśla, że zachowania jednostek są sensowne, ponieważ przejawiają się w działaniach. Powinniśmy odwoływać się do wartości, celów, zamiarów ludzkich, aby je zrozumieć (Weber, 1994: s. 14). Według T. Parsonsa jednostka wybiera swoje działania spośród różnych możliwości, które są jednak ograniczone przez zorganizowaną już przestrzeń społeczną. Organizacja przestrzeni ma dwa wymiary – kulturowy i społeczny. Motywy jednostki współgrają z wartościami utrwalonymi w kulturze i zapewniają nieprzypadkowy charakter działań. Koncepcja ta pozwala wyjaśnić, że działania i zachowania członków grupy chcących realizować wartości i normy etosowe są powinnościowe i ukierunkowane przez grupę, egzekwującą je poprzez system sankcji (Parsons, 1972: s. XII – XVIII).

Zachowania członków grupy są zależne od czynników wewnętrznych i czynników zewnętrznych. Czynniki wewnętrzne – to motywacja, a często także i osobowość jednostki. Zadaniem grupy etosowej jest wytwarzanie takich motywacji, aby znaczna część członków grupy brała udział w realizacji zasadniczych jej (grupy) celów. Grupa mobi-

lizuje jednostki nie zawsze chętnie uczestniczące w realizacji etosu grupowego poprzez wewnętrzne sankcje pozytywne – nagrody i negatywne – kary.

Czynniki zewnętrzne, to możliwości stworzone przez warunki społeczno-ekonomiczne. Czynniki zewnętrzny może spowodować, że grupa etosowa nie ma możliwości realizacji swoich wartości, bądź wartości te są spychane do innych sfer życia, np. do sfery prywatnej. Z powodu konfliktu wartości fundamentalnych z otoczeniem zewnętrznym może dojść do przeniesienia sfery wartości fundamentalnych z wartości realizowanych do wartości tylko uznawanych, a w ostateczności do rozkładu grupy etosowej.

Realizując wartości etosu, jednostka przyjmuje różne strategie działania i zachowania. Zaczerpnięty z wojskowości, stosowany w organizacji i zarządzaniu termin „strategia” przyjął się także w socjologii. Strategia to zaplanowany i często realizowany w praktyce sposób osiągania jakiegoś wyznaczonego celu (Olejnicki, Załęcki, 1997: s. 205), czy „sposób działania jednostki i grupy charakteryzujący się próbą przewycięzania postrzeganych przeciwieństw” (Pacholski, Słaboń, 1997: s. 179). Obie definicje strategii wiążą się głównie z działaniem. Jednostka realizując wartości i normy etosu, musi uwzględniać uwarunkowania zewnętrzne i własne możliwości.

SPOŁECZNY CHARAKTER ETOSU

Etos ma charakter społeczny. Grupa tworzy swój etos, a jednostki realizują go w ramach grupy jako jej członkowie. Grupa buduje swoją strukturę na bazie realizacji wartości etosowych; tworzy ważniejsze i mniej ważne pozycje społeczne. Wytwarza także więź społeczną; wyraźnie określa zasadę odrębności. Traktuje jako swoich członków grupy etosowej, a obcych – jako nienależących do tej grupy. Wyznawane określone wartości i ideały wpływają na spójność grupy. Członkowie grupy etosowej realizują normy i wartości etosowe, a grupa stosuje sankcje w wypadku niezrealizowania wartości grupowych.

Podział na swoich członków grupy i obcych, nierealizujących wartości i norm etosowych, powoduje powstawanie dystansu społecznego, powstawanie stereotypu obcego. S. Ossowski pisze, że „stereotyp ma charakter społeczny w podwójnym znaczeniu: i dlatego, że został urobiony i przyjęty przez pewną zbiorowość i dlatego, że dotyczy całej zbiorowości (...)” (Ossowski, 1967: s. 39).

Społeczny charakter etosu wiąże się z występowaniem stereotypu, zaś społeczny charakter stereotypu polega na tym, że zarówno jego geneza jest społeczna, jak i na tym, że podzielany jest przez dużą grupę ludzi. Przyczyny powstawania stereotypów, zwłaszcza dotyczących pracy, są najczęściej kulturowe.

Stereotypowemu myśleniu podlegają także niektóre grupy zawodowe. Grupa wytwarza także autostereotypy, czyli portret samej siebie, zawierający dwa wątki: odbicie tych cech, które są w świadomości członków grupy innych oraz te cechy, które członkowie grupy są przekonani, że posiadają. Autostereotyp dotyczy zachowań członków grupy własnej. Dotyczy także sfery pracy, gdzie różne grupy zawodowe tworzą swój wizerunek, bądź wizerunek ten tworzony jest przez innych.

W etosie grupowym również ważna jest jednostka, jako członek grupy, która ten etos realizuje. Etos – to pozytywny wzorzec postępowania, który ma realizować jednostka należąca do określonej grupy społecznej. Na poziomie świadomości jednostki następuje rozstrzygnięcie co do akceptacji i realizacji etosu. Może ona realizować cele grupy etosowej i przyswajać sobie jej wartości w trakcie socjalizacji. Socjalizacja rozpoczyna się w rodzinie, a w trakcie pełnienia ról zawodowych, jednostka przyswaja sobie wartości i normy zawodowe.

Przedstawiając różne definicje i koncepcje etosu powstałe na gruncie filozofii i nauk społecznych oraz ich główne elementy, poddane krytycznej analizie, proponuje się przyjąć zmodyfikowaną definicję M. Ossowskiej, jako najbardziej użyteczną w badaniach nad etosem pielęgniarek: etos to pewien zespół zachowań charakteryzujących określoną grupę, a wyznaczonych przez przyjętą w niej hierarchię wartości, przy czym wierzy się na ogół, że w tych wartościach da się odszukać jakąś dominantę, jakiś pion główny, z którego dadzą się wyprowadzić wartości pochodne (Ossowska, 1986: s. 256).

Ta definicja wyraźnie wskazuje na dwie warstwy etosu: poziom aksjologiczno-normatywny oraz przyjęte przez grupę rzeczywiste wzory zachowań (styl życia). Poprzez hierarchię wartości, którą każdy etos wyznacza, członkowie grupy etosowej tworzą wzór osobowy. Wzór osobowy zawarty w etosie to człowiek, jakiego chcieliby widzieć członkowie grupy posiadającej swój etos. Wzór osobowy powinien zachęcać i zachęca do naśladownictwa. Wzór osobowy to sfera ideałów, wychowania, etos to „samo życie” (Tarczyński, 1988: s. 102-111).

Powyższe rozważania można odnieść do pielęgniarek jako grupy społeczno-zawodowej. „Etos pielęgniarek, to zespół zachowań charakteryzujących tę grupę społeczno-zawodową, wyznaczonych przez przyjętą przez nią hierarchię wartości; na czele tych wartości znajdujemy wartości życia i zdrowia oraz wartości prospołeczne” (definicja autorki).

PIELĘGNIARSTWO I ETOS

Pielęgniarstwo jest zawodem, któremu stawia się wysokie wymagania etyczne. troska o człowieka chorego, czy zagrożonego utratą zdrowia lub życia jest czymś więcej niż zawodem zarobkowym, jest służbą społeczną, powołaniem, poświęceniem, ma w sobie coś z heroizmu. Istotę zawodu pielęgniarstwa najbardziej zwięźle ujmuje dewiza: „życie i zdrowie chorego prawem najwyższym”.

Sposób wykonywania zawodu pielęgniarstwa, kształtowanie zachowań związanych ze zdrowiem i chorobą oraz korzystaniem z opieki medycznej, ściśle wiąże się z etosem pielęgniarstwa. Rozważania nad etosem są bliskie zagadnieniom etyki zawodowej. Ludzie troszczący się – z racji swojego zawodu – o życie i zdrowie, są szczególnie powołani do dawania etycznego świadectwa. „(...) nie będzie żadnego postępu zarówno w stosunkach międzyludzkich, jak i w podnoszeniu ogólnej zdrowotności społeczeństw, jeśli nie oprzemy się na wspólnych normach etycznych czy bioetycznych” - stwierdza Z. Chłap (Chłap, 1997: s. 10).

Pielęgniarki stanowią najliczniejszą kategorię społeczno-zawodową wśród personelu służby zdrowia w Polsce. Ich zachowania w życiu zawodowym i pozazawodowym w znacznym stopniu wpływają na kształtowanie się obrazu całej zbiorowości zawodowej i jej prestiżu, warunkują jakość świadczonej opieki. Pielęgniarki odgrywają szczególną rolę w humanizowaniu życia i pracy w służbie zdrowia, bowiem sam ich zawód opiera się na idei humanizmu (Wyrzykowska, 1998: s. 9).

Pielęgniarstwo polskie jako kategoria społeczno-zawodowa coraz częściej staje się przedmiotem refleksji naukowo-badawczej. Problematyka badań empirycznych najczęściej ogniskuje się wokół zagadnień organizacyjno-społecznych związanych bezpośrednio z praktyką pielęgniarską. Znacznie rzadziej przedmiotem zainteresowań są czynniki osobowe pielęgniarek, ich samoświadomość, postawy, uznawane wartości życiowe. Na gruncie polskim nie znajdujemy zbyt wiele publikacji traktujących o badaniach pielęgniarek dotyczących etosu pielęgniarek (Wrońska, Mariański, 1999: s. 21; VI Kongres Pielęgniarek Polskich, 2002). W dostępnej literaturze obcojęzycznej także przeważają prace badawcze dotyczące doskonalenia jakości opieki pielęgniarskiej, problemów edukacyjnych pielęgniarek, czy promocji zdrowia (Tierney, 1998: s. 13; Biuletyn ZG PTP, 1999: s.7; Brykczyńska, 1996: s. 108 i 114).

Zagadnienie etosu pielęgniarek wydaje się równie ważne, wymagające wnikliwego poznania, nie tylko ze względów czysto teoretycznych, ale także praktyczno-edukacyjnych. We współczesnym skomplikowanym świecie zwiększenie samodzielności i odpowiedzialności zawodowej pielęgniarki wymaga od niej przygotowania do podejmowania trudnych decyzji moralnych.

W badaniach nad etosem pielęgniarek chodzi o pewien ukształtowany, chociaż podlegający zmianom, sposób myślenia i działania charakterystyczny dla tej kategorii społeczno-zawodowej, której przedstawiciele w sposób znaczący wpływają na losy jednostek i społeczeństwa, a ich postępowanie określa się według kryteriów moralnych.

Pielęgniarstwo, jako szczególna dziedzina życia społecznego, pełni znaczącą rolę w działaniach dla zachowania zdrowia i życia. Sposób wykonywania zawodu pielęgniarskiego, kształtowanie zachowań związanych ze zdrowiem i chorobą, oraz korzystaniem z opieki medycznej, ściśle łączy się z etosem pielęgniarskim. Etos wyraża zarówno jednostkowe, jak i wspólnotowe pragnienie doskonałości w życiu codziennym, pragnienie włączenia w codzienność odświętnych wartości, nadających sens ludzkiemu życiu (Rusiecki, 2000: s. 6 – 7). Nie zawsze jednak wartości życiowe są równie bliskie wszystkim członkom wspólnoty. Często nawet indywidualne cechy jednostki sprawiają, że mimo powszechnej akceptacji wartości etosowych w danej grupie tylko nieliczni realizują je w codziennym życiu. Dlatego badanie rzeczywistych wymiarów etosu pielęgniarek wydaje się uzasadnionym przedsięwzięciem. Rekonstrukcja etosu pielęgniarek jest zadaniem bardzo złożonym i wymaga gruntownych badań empirycznych.

PODSUMOWANIE

Na gruncie nauk społecznych powstały różne definicje i koncepcje etosu z uwzględnieniem ich głównych elementów. W tych koncepcjach i definicjach występuje powinnościowy element wartości a ich autorzy wskazują na praktyczny wymiar realizacji wartości: „[...] hierarchia wartości bądź formułowana explicite, bądź dająca się wyczytać z ludzkich zachowań” (Ossowska, 1986: s.5-6). Część prezentowanych definicji i koncepcji wymienia normy i system normatywny jako ważne elementy konstytuujące etos, występujące najczęściej w powiązaniu z wartościami etosowymi, stanowiąc jego uzupełnienie, nawet jeśli nie występują wprost w definicjach (Goćkowski, 1990: s. 101). Normy oraz system normatywny są istotne w badaniach nad etosem, ponieważ ich przestrzeganie świadczy o żywotności i trwaniu grup etosowych. Niezbędne są one także z uwagi na jeszcze inny istotny wymiar, bowiem w ślad za normami postępują zwykle sankcje za ich nieprzestrzeganie, a ich siła oraz możliwość egzekwowania świadczą o przestrzeganiu wartości i norm etosowych. Normy etosowe pozytywnie wartościowane, mają także charakter powinnościowy, zaś realizacja ich zasad w sferze behawioralnej świadczy o sile etosu i jego trwaniu.

W definicjach i koncepcjach socjologicznych podkreśla się, że etos ma wymiar praktyczny, a nie wyłącznie świadomościowy, podkreślana jest praktyka działania oraz wdrażania wartości oraz norm w życiu codziennym. W definicji A. Tarkowskiego: „ethos pokazuje, jak członkowie grupy ożywionej określoną hierarchią wartości zachowują się w praktyce” (Tarkowski, 1993: s. 48). Zachowania i działania wskazują na żywotność etosu, świadczą o poczuciu odpowiedzialności członków grupy za trwanie norm i wartości etosowych. Chociaż, że nie wszyscy członkowie grupy urzeczywistniają istotne cechy etosu, to ważne jest jednak, aby realizowała je większość grupy. Działania, zachowania, istotny element dynamiczny i celowy, są ważnym elementem konstytuującym pojęcie etosu, ponieważ badając tylko wartości i normy, byłibyśmy jedynie na poziomie badań świadomości.

Wielu badaczy utożsamia pojęcie etosu ze stylem życia bądź obyczajowością, wyrażającą się w stylu życia lub zbliża je do nich. Wiąże się to z wytwarzaniem się nawyków zachowywania się w określony sposób zgodnie z wymogami grupy. S. Witek pisze: „[...] etos - konkretna postać moralności stanowiąca system obyczajów określonej grupy społecznej, wyrażający się w stylu życia” (Witek, 1983) . M. Ossowska ujmuje to następująco: „Etos zaś to styl życia jakiejś społeczności [...]” (Ossowska, 1986: s. 5-6).

W wielu definicjach podkreśla się, że etos ma charakter grupowy, a nie indywidualny. Występuje to szczególnie w definicji M. Ossowskiej: „[...] ethos stosuje się do grup, a nie do indywidualów” (Ossowska, 1986: s. 5-6) oraz A. Tarkowskiego: „Na płaszczyźnie socjologicznej ethos posiada więc dwie zasadnicze własności: 1) przysługuje tylko grupom, nie zaś jednostkom [...]” (Tarkowski, 1983: s. 48). Definicje podkreślające grupowy charakter etosu wskazują na funkcje etosu jako wzmacniającego spójność i rozwój grupy oraz odrębność względem innych grup. Nacisk wielu badaczy na grupo-

wy charakteru etosu ma bardzo istotne znaczenie i jest bliskie rozumieniu etosu pielęgniarek jako grupy społeczno-zawodowej.

Ważnym czynnikiem w badaniu grup etosowych jest kultura i jej główne orientacje. Badania różnych elementów kultury wzbogacają charakterystykę grupy etosowej. Współcześni autorzy podejmują próby dookreślania kategorii etosu, traktując ją opisowo, poprzez wskazanie charakterystycznych cech w postępowaniu określonych ludzi czy też grup zawodowych. Zbigniew Kwieciński tę kategorię ujmuje tak, pisząc, iż tworzy ona: zrekonstruowany wzór (wzory) powtarzalnych i dominujących zachowań moralnych zbioru osób, przynależnych do określonej kategorii społeczno-kulturowej. [...] Etos jest efektem socjalizacji, wychowania i kształcenia oraz formowania osobowości, której składnikiem jest sumienie, kompetencja do dokonywania osądów i wyborów moralnych, zdolność do autorefleksji etycznej (Kwieciński, 2000: s. 219).

Moralność zawodowa i związany z nią etos oraz etyka zawodowa, jako zespół norm, dyrektyw wynikających z tradycji zawodu, jego ducha, kultury zawodowej, z etyki humanistycznej i określonej aksjologii, towarzyszy pracy zawodowej pielęgniarki, która jest zarazem jej powołaniem i misją. Uporządkowanym ujęciem etosu pielęgniarek w świecie pielęgniarskim są kodeksy deontologiczne. W kształtowaniu etosu pielęgniarek Ważną rolę odgrywają wzory osobowe osób zajmujących się pielęgnowaniem lub organizujących szkoły pielęgniarskie m.in.: św. Klara, św. Wincenty a Paulo, Florencja Nightingale, Anna Rydlówna, Zofia Szlenkierówna, Hanna Chrzanowska. Wartości moralne, które przez lata charakteryzowały etos pielęgniarek, życie i zdrowie pacjenta, osoby chorej i samotnej. Od początku pielęgnowania ludzi chorych, etosowi pielęgniarek w kręgu kultury europejskiej zawsze towarzyszyły zasady Hipokratesa: „Primum non nocere”, „Salus aegroti suprema lex esto”, oraz chrześcijańska cnota miłosierdzia, miłość Boga i bliźniego.

Współcześni badacze, w rozważaniach, również zaakceptowali kształtujący się hipokratesowo-samarytański etos pielęgniarek pełen miłości, dobra, życzliwości, cierpliwości, empatii, tolerancji w stosunku do wszystkich pacjentów i podopiecznych. Istotą etosu pielęgniarek jest uznanie wartości człowieka i poszanowania jego godności oraz prawa do wolności, ochrony życia i zdrowia. Z pracą pielęgniarki zawsze była i jest związana postawa humanizmu i humanitaryzmu (Nawrocka, 2009: s. 59-72).

BIBLIOGRAFIA

1. Arystoteles. (1982), *Etyka Nikomachejska*, Tł. D. Gromska, Warszawa.
2. Goćkowski J. (1998), *Ethos w perspektywie sporu o ład i nieład w życiu zbiorowym*, w: *Rozważania o tradycji i etosie*, red. J. Goćkowski, J. Bartodziej, Kraków.
3. Bauman Z. (1999), *Działanie społeczne*, w: *Encyklopedia socjologii*, red. W. Kwaśniewicz, t. I, Warszawa s. 158–164.
4. Brykczyńska M. (1996), *Problemy etyczne w pracach badawczych pielęgniarek pediatrycznych*, w: *Pielęgniarstwo pediatryczne. Zagadnienia etyczne*, red. M. Brykczyńska, Warszawa.
5. Chłap Z. (1997), *Korzenie etyki chrześcijańskiej w medycynie*, w: *Spotkania z bioetyką*, red. Z. Chłap, R. Kuligowski, J. Norkowski, A. Liwak, K. Stach, Kielce.
6. Fedyszak-Radziejowska B. (1992), *Etos pracy rolnika. Modele społeczne a rzeczywistość*, Warszawa.

7. Goćkowski J. (1990), Ethos profesjonalny ludzi nauki, w: Socjologia nauki. Zarys problematyki, red. Z. Krawczyk, Warszawa.
8. Goćkowski J. (1993), Perspektywa ethosowa w socjologii nauki, w: Modele nauki, red. J. Goćkowski, M. Sikowa. Poznań, s. 201-225.
9. Goćkowski J., Hołowiecka L., (1981), Etos profesjonalny uczonych, „Etyka” nr 19, s. 157 – 181.
10. Grad J. (1987), Etos, w: Słownik etnologiczny. Pojęcia ogólne, red. Z. Staszczak. Warszawa – Poznań.
11. Herbut J. (1997), Etos, w: Leksykon filozofii klasycznej, red. J. Herbut, Lublin.
12. Juros H. (1985), Etos, w: Słownik teologiczny, t. I, red. A. Zuberbier. Katowice.
13. Kojder A. (1999), Norma społeczna, w: Encyklopedia socjologii, t. II, red. W. Kwaśniewicz. Warszawa s. 336-346.
14. Kongres Pielęgniarek Polskich IV, (1998), Referaty, Busko – Zdrój.
15. Kongres Pielęgniarek Polskich V, (2000), Doceniając Przeszość – planujemy przyszłość, Busko – Zdrój.
16. Kongres Pielęgniarek Polskich VI, (2002), Pielęgniarstwo w nowej erze, Busko – Zdrój.
17. Kwieciński Z. (2000), Etos środowiska akademickiego pedagogów. Patologia czy rozwój? w: Etos edukacji w XXI wieku, red. I. Wojnar, Elipsa, Warszawa.
18. Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych (1983), Warszawa.
19. Mariański J. (1994), Etos pracy bezrobotnych (raport z badań empirycznych), Lublin.
20. Mariański J. (1989), Wprowadzenie do socjologii moralności, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
21. Mariański J., Zdaniewicz W. (1991), Wartości religijne i moralne młodych Polaków (raport z badań ogólnopolskich), Wydawnictwo Pallottinum, Warszawa.
22. Nawrocka A. (2009), Etos pielęgniarek w aspekcie historycznym, „Annales Academiae Medicae Silesiensis nr 2, s.59-72
23. Olechnicki K., Załęcki P. (1997), Słownik socjologiczny, Toruń.
24. Ossowska M. (1973), Ethos rycerski i jego odmiany, Warszawa.
25. Ossowska M. (1986), Etos rycerski i jego odmiany, Warszawa.
26. Ossowska M. (1986), Socjologia moralności. Zarys zagadnień, Warszawa.
27. Pacholski M., Słaboń A. (1997), Słownik pojęć socjologicznych, Kraków, s. 36-39.
28. Parsons T. (1972), Szkice z teorii socjologicznej. Tł. A. Bentkowska, Warszawa.
29. Pękala J. (2015), Etos współczesnego nauczyciela w opinii nauczycieli i rodziców, „Forum Pedagogiczne” nr 1, s. 99 -118.
30. Piwowarski W. (1993), ABC Katolickiej Nauki Społecznej, Pelplin.
31. Pielęgniarstwo na przełomie tysiącleci. Streszczenia, (2000), Lublin.;
32. Pielęgniarstwo we współczesnej medycynie. Materiały zjazdowe. (2000), Białystok.
33. Podgórecki A. (1978), Jacy jesteśmy? Społeczeństwo polskie w świetle badań i prognoz, „Odra” nr 6, s. 9 – 16.
34. Robotycki Cz. (1998), Ethos jako kategoria opisowa, w: Rozważania o tradycji i etosie, red. J. Goćkowski, J. Bartodziej, Kraków.
35. Rusiecki M. (2000), Etos nauczycielski, „Wychowawca” nr 2, s. 6 – 7.
36. Słownik etyczny, (1990), red. S. Jedynek, Lublin.
37. Słownik etnologiczny. Terminy ogólne, (1987), red. Z. Staszczak, Warszawa – Poznań.
38. Sokołowski W. I. (1979), Ethos – próba analizy pojęcia, „Kultura i Społeczeństwo” nr 1 – 2, s. 317-335.
39. Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce, (1978), red. A. Siciński. Warszawa.
40. Szawiel T. (1991), Etos i szansa, „Kultura i Społeczeństwo” nr 2, s. 111 –122.
41. Szawiel T. (1998), Etos. w: Encyklopedia socjologii, t. I, red. W. Kwaśniewicz. Warszawa, s. 202-203.
42. Szawiel T. (1982), Struktura społeczna i postawy a grupy ethosowe (o możliwościach ewolucji społecznej), „Studia Socjologiczne” nr 1 – 2, s. 171.
43. Świącicki A. (1977), Z badań nad stanem polskiego etosu, w: Teologia moralna w obliczu aktualnego stanu etosu polskiego, Kraków, s. 17-45.
44. Tarczyński A. (1993), Ethos, w: Słownik katolickiej nauki społecznej, red. W. Piwowarski. Warszawa, s. 48.

45. Tarczyński A. (1988), Pojęcie ethosu w pismach Marii Ossowskiej, „O ład moralny” nr 1-2, s. 102-107.
46. Tarkowski A. (1987), Etos, „Studia Polonijne”.
47. Tierney J. (1998), Badania naukowe w pielęgniarstwie europejskim, „Biuletyn ZGPTP” nr 2.
48. Tischner J. (1976), Marksizm a teoria osobowości, „Znak” nr 5, s. 651-666.
49. Tischner J. (1980), Myślenie o etosie społecznym, „Znak” nr 3.
50. Tischner J. (1992), Etyka solidarności oraz homo sovieticus, Wydawnictwo Znak, Kraków.
51. Tischner J. (1994), Myślenie według wartości, Wydawnictwo Znak, Kraków.
52. Tischner J. (2000), Świat ludzkiej nadziei, Wydawnictwo Znak, Kraków.
53. Weber M. (1994) Etyka protestancka a duch kapitalizmu, Tł. J. Miziński, Lublin.
54. Wesołowski W. (1995), Procesy krasotwórcze w teoretycznej perspektywie, w: Ludzie i instytucje. Stawanie się ładu społecznego, Pamiętnik XI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego, t. I, Lublin.
55. Witek S. (1987), Etos Polaka w świetle historii, „Studia Polonijne” nr 11.
56. Witek S. (1983), Ethos, w: Encyklopedia katolicka. t. IV, red. R. Łukaszczyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz. Lublin.
57. Wrońska I., Mariański J. (1999), Wartości życiowe młodzieży (na przykładzie szkół pielęgniarских), Lublin.
58. Wyrzykowska M. (1998), Humanizm w pracy pielęgniarek, w: IV Kongres Pielęgniarek Polskich. Referaty. Busko – Zdrój.